

care®

ISET

International School of Economics at TSU
Policy Institute

პოლიტიკის დოკუმენტი

გამოწვევები და პერსპექტივები მცირე
და საშუალო ბიზნესებისთვის,
განსაკუთრებით კი ქალთა
ბიზნესებისთვის, COVID-19-ისა და
პოსტ COVID-19-ის პერიოდში

დეკემბერი, 2020 წელი

ავტორები:
ლევან თევდორაძე
ანა ბურდული
გიორგი პაპავა

პასუხისმგებლობის აცხადება:

პოლიტიკის დოკუმენტი დაიწერა ქვა კავკასიის „COVID-19-ზე რეაგირებისა და ადაპტაციის პროექტის“ ფარგლებში, რომელიც დაფინანსებულია CARE International-ის საგანგებო დახმარების საერთაშორისო ფონდის მიერ. დოკუმენტი შეიქმნა ISET-ის კვლევითი ინსტიტუტისა და ქვა კავკასიის გუნდების მჭიდრო თანამშრომლობით. თუმცა დოკუმენტის შინაარსი მხოლოდ ავტორების მოსაზრებას გამოხატავს და შეიძლება არ ასახავდეს CARE International-ის შეხედულებებს.

სარჩევი

შემაჯამებელი მიმოხილვა.....	3
შესავალი.....	5
მეთოდოლოგია.....	7
კრიზისამდელი სამეწარმეო აქტივობა.....	7
ქალების მიერ მართული ბიზნესების გამოწვევები COVID-19-ის პერიოდში და მის შემდეგ	10
COVID-19-ის პანდემიის ეკონომიკური გავლენა ბიზნესზე	14
პერსპექტივები მცირე და საშუალო მეწარმე ქალებისთვის.....	18
რეკომენდაციები – სტრატეგიები მცირე და საშუალო ბიზნესების მდგრადობის უზრუნველსაყოფად	22
დანართი 1	25
დანართი 2	26

შემაჯამებელი მიმოხილვა

COVID-19-ის პანდემიამ და მის შედეგად დაწესებულმა შეზღუდვებმა არსებითად დააზარალა საქართველოს ეკონომიკა. ნეგატიურმა ეკონომიკურმა შოკმა მნიშვნელოვნად იმოქმედა საქართველოს მცირე და საშუალო საწარმოების მდგრადობაზე და 2020 წლის პირველი ორი კვარტლის განმავლობაში მათი გაყიდვები თითქმის 13%-ით შეამცირა წინა წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით. უარყოფითი გავლენა განსაკუთრებით მძიმე იყო იმ მცირე და საშუალო საწარმოებზე, რომლებსაც ქალები ხელმძღვანელობდნენ. ჩვეულებრივ, მამაკაცებთან შედარებით, ქალები უფრო მეტ ბარიერს აწყდებიან საქართველოში საწარმოთა შექმნისა და მართვის პროცესში. ასეთი გენდერული უთანასწორობა კიდევ უფრო გამწვავდა ქვეყანაში დაწესებული მკაცრი საკარანტინო ზომების გამო.

ამ დოკუმენტში შეფასებულია კორონავირუსის გავლენა, გამოწვევები და პერსპექტივები ქალების მიერ მართული ბიზნესებისთვის საქართველოში და შემუშავებულია რეკომენდაციები სახელმწიფო, დონორი ორგანიზაციებისა და კერძო სექტორის წარმომადგენლებისთვის, თუ როგორ უნდა შემცირდეს კორონავირუსით გამოწვეული ზიანი მცირე და საშუალო მეწარმე ქალებზე. ამ ანალიზისთვის გამოყენებულია სხვადასხვა ხარისხობრივი და რაოდენობრივი კვლევის მეთოდი.

ჩვენი მოკვლევის თანახმად, ქალების მიერ მართული ბიზნესებისთვის პანდემია არაერთ გამოწვევასა და პერსპექტივასთან ასოცირდება. გამოწვევების კუთხით, ჩვენი შეფასებით, ქალების მიერ მართული ბიზნესების 17%, რომელიც პანდემიით ყველაზე მეტად დაზარალებულ სექტორებში ოპერირებს, განსაკუთრებით მოწყვლადია უარყოფითი ეკონომიკური შოკების მიმართ, ქალების მიერ მართული ბიზნესების 78%-ის შემთხვევაში კი ეკონომიკური შედეგები ნაკლებად მძიმე უნდა ყოფილიყო. გარდა ამისა, ჩვენი მიგნებით, აუნაზღაურებელი საშინაო შრომის ზრდამ, რომელიც ქალებს უფრო მეტად დააწვა, და ქალებში ციფრული წიგნიერების დაბალმა დონემ მნიშვნელოვნად გაამწვავა ქალების მიერ მართული ბიზნესების გამოწვევები პანდემიის დროს.

ამავდროულად, ბიზნესების ციფრული განვითარება (დიჯიტალიზაცია) ქართველი მეწარმე ქალების კონკურენტუნარიანობის გაზრდის შესაძლებლობად უნდა აღვიქვათ. თუმცა ამ შესაძლებლობის ჯეროვანი გამოყენება დამოკიდებულია ბიზნესის ტიპზე, ციფრული წიგნიერების დონესა და საწარმოების ციფრულ ინფრასტრუქტურასთან წვდომაზე. გარდა ამისა, საქართველოს მთავრობის მიერ წარმოდგენილი ეკონომიკური სტიმულირების პაკეტმა, განსაკუთრებით „მიკრო და მცირე მეწარმეობის მხარდაჭერის პროგრამაში“ შეტანილმა ცვლილებებმა და „აწარმოე საქართველოში“ პროგრამის საკრედიტო-საგარანტიო მექანიზმებმა, შესაძლოა, გაზარდოს ქალების მიერ მართული ბიზნესების ფინანსური მდგრადობა, თუ მეწარმე ქალები მეტად ინფორმირებულნი იქნებიან ამგვარი მხარდაჭერის პროგრამების შესახებ. დაბოლოს, არსებულ კრიზისს შეიძლება შევხედოთ როგორც შესაძლებლობას ქალების მიერ მართული ბიზნესების

მხარდამჭერი სახელმწიფო პროგრამების ადვოკატირებისა და პრიორიტეტულ სექტორებში ახალი ბიზნეს კლასტერების ფორმირების მიმართულებით.

ამ დასკვნებზე დაყრდნობით, მოვუწოდებთ შესაბამის დაინტერესებულ მხარეებს, შეისწავლონ ბიზნესების დიჯიტალიზაციის პოტენციალი, გაზარდონ ბიზნესის მფლობელთა ციფრული წიგნიერების დონე და მხარი დაუჭირონ ბიზნესების გაციფრულებას. ჩვენ, ასევე, რეკომენდაციას ვუწევთ სხვადასხვა დაინტერესებულ მხარეს შორის კოორდინაციის გაძლიერებას არსებული მხარდამჭერი რესურსების უკეთესი განაწილებისათვის. დამატებით, სასურველია, რომ საჯარო და კერძო სექტორის წარმომადგენლებმა მხარი დაუჭირონ ქალების მიერ მართული ბიზნესების საადვოკაციო ჯგუფების ჩამოყალიბებას და არსებული საადვოკაციო ჯგუფების გაძლიერებას, რათა გაიზარდოს მათი ჩართულობა შესაბამისი სამეწარმეო პოლიტიკის შემუშავებაში. ამასთანავე, მნიშვნელოვანია, სახელმწიფოს ჩართულობით ჩატარდეს COVID-19-ის გენდერული ზემოქმედების შეფასება და ამაღლდეს ქართველი ქალების ცნობიერება მეწარმეობის მხარდამჭერი სახელმწიფო პროგრამების შესახებ. გარდა ამისა, მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია, დონორმა ორგანიზაციებმა დანერგონ/განაგრძონ ქალების მიერ მართული ბიზნესებისთვის საკონსულტაციო სერვისების მიწოდება და ხელი შეუწყონ უფრო მეტი ბიზნეს კლასტერის წარმოქმნას პრიორიტეტულ სექტორებში. ამავდროულად, მოვუწოდებთ ქალ მეწარმეებს, გააძლიერონ კოორდინაცია ერთმანეთთან და უფრო აქტიურად იმუშაონ თავიანთი ინტერესების სახელმწიფო დონეზე ადვოკატირებისთვის.

შესავალი

საქართველოში COVID-19-ის პირველი შემთხვევა 2020 წლის 26 თებერვალს დაფიქსირდა. ვირუსის გავრცელებიდან მალევე, ჯანდაცვის რისკების შესამსუბუქებლად, საქართველოს მთავრობამ ქვეყნის მასშტაბით მკაცრი შეზღუდვები დააწესა და საგანგებო მდგომარეობა გამოაცხადა (2020 წლის მარტი). ლოქდაუნის შედეგად დაწესდა კომენდანტის საათი, აიკრძალა საერთაშორისო ფრენები და ტრანსპორტირება, დაიხურა ყველა საჯარო და კერძო უწყება, გარდა სასიცოცხლოდ აუცილებელი დაწესებულებებისა. საქართველოს მთავრობის კორონავირუსის წინააღმდეგ ბრძოლის სტრატეგიამ საერთაშორისო აღიარება მოიპოვა. თუმცა ბოლო დროს საქართველოში კორონავირუსის ახალმა შემთხვევებმა იმატა და საერთო რაოდენობამ, 2020 წლის 15 დეკემბრის მდგომარეობით¹, 174,383 შეადგინა (164,786 გამოჯანმრთელდა და 1883 ადამიანი გარდაიცვალა). საქართველოში ვირუსის უპრეცედენტო გავრცელებას მოჰყვა ახალი შეზღუდვები, რომლებიც 2020 წლის 28 ნოემბრიდან ამოქმედდა და ამ დრომდე ძალაში რჩება.

კორონავირუსმა და მის შედეგად დაწესებულმა შეზღუდვებმა საქართველოს ეკონომიკა არსებითად დააზარალა. ეკონომიკურმა შოკმა მნიშვნელოვნად იმოქმედა მცირე და საშუალო ბიზნესების მდგრადობაზე. მცირე და საშუალო საწარმოები (SME) ქვეყნის აქტიური საწარმოების უმრავლესობას და საქართველოს ეკონომიკის ხერხემალს წარმოადგენს². ბიზნესზე კრიზისის ნეგატიური ეფექტი კარგად ჩანს ISET-ის კვლევითი ინსტიტუტის მიერ გამოქვეყნებულ ბიზნესის განწყობის ინდექსის (BCI) ბოლო კუბლიკაციაში. ბიზნესის განწყობის ინდექსმა, რომელიც ძირითადად მცირე და საშუალო საწარმოების განწყობას ზომავს, 2020 წლის მე-4 კვარტალში საგანგაშო მინიმუმს – 28.6-ს მიაღწია³.

ეკონომიკური შოკის უარყოფითი გავლენა განსაკუთრებით მძიმე იყო ქალთა ბიზნესებისთვის. ზოგადად, პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ მამაკაცებთან შედარებით, ქალები უფრო მეტ წინააღმდეგობას აწყდებიან საქართველოში საწარმოთა დაფუძნებისა და მართვის დროს. ეს ბარიერები, ძირითადად, გამოწვეულია იმ ფაქტით, რომ საქართველოში მნიშვნელოვნად არაპროპორციულია ქალების ჩართულობა აუნაზღაურებელ შრომაში. მეტიც, საქართველოში ქალთა ბიზნესები 1 მილიარდი აშშ დოლარის ოდენობის დაუკმაყოფილებელი ფინანსური საჭიროების წინაშე დგანან⁴, შესაბამისად, მათ აქვთ ლიკვიდურობასთან დაკავშირებული პრობლემები⁵. ქალებში კერძო საკუთრების ფლობის დაბალი დონე კიდევ უფრო ამცირებს მათი

¹ იხილეთ COVID-19-ის შესახებ [განახლებადი ინფორმაცია](#).

² EU4Business, „[ინვესტირება აღმოსავლეთის პარტნიორობის მცირე და საშუალო ბიზნესში](#)“, 2018 წლის ივნისი, გვ. 6.

³ ISET-ის კვლევითი ინსტიტუტი, „[ბიზნესის განწყობის ინდექსი Q4 2020](#)“, 2020 წლის ნოემბერი, გვ. 1.

⁴ მცირე და საშუალო ბიზნესის ფინანსური ფორუმის თანახმად, მცირე და საშუალო ბიზნესის ფინანსური მოთხოვნილებები განისაზღვრება როგორც სხვაობა ფინანსების ამჟამინდელ მიწოდებასა და ფინანსებზე პოტენციურ მოთხოვნას შორის, რომლის დაფარვა შესაძლებელია კომერციული ბანკების ან მიკროსაფინანსო ინსტიტუტების მიერ.

⁵ მცირე და საშუალო ბიზნესის ფინანსური ფორუმი, „[მიკრო, მცირე და საშუალო ბიზნესების ფინანსური საჭიროებები](#)“.

ბიზნესების ლიკვიდურობის მაჩვენებელს⁶. ასეთი გენდერული დისბალანსი კიდევ უფრო გამწვავდა საქართველოში შემოდებული მკაცრი შეზღუდვების ფონზე. პირველ რიგში, ლოქდაუნის შედეგად, ქალების ჩართულობა საოჯახო აუნაზღაურებელ შრომაში გაიზარდა, რამაც მეწარმე ქალებს ნაკლები დრო დაუტოვა სამეწარმეო საქმიანობისთვის. ამავდროულად, ეკონომიკური შოკით გამოწვეულმა მოთხოვნის კლებამ გაამძაფრა ქალების მიერ მართული ბიზნესების ლიკვიდურობის პრობლემები. გარდა ამისა, ადგილობრივი და საერთაშორისო ტურისტული ნაკადების შეზღუდვამ უარყოფითად იმოქმედა ტურიზმისა და სტუმარმასპინძლობის სექტორში მოქმედ ქალთა ბიზნესებზე, რომელთა რაოდენობა ამ სექტორში მნიშვნელოვნად მაღალი იყო პანდემიამდე არსებულ პერიოდში⁷.

ინტერვიუების, ლიტერატურის მიმოხილვისა და საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის (საქსტატის) საწარმოთა გამოკვლევის შედეგებისა და ბიზნეს რეგისტრის მონაცემების რაოდენობრივი ანალიზის საფუძველზე, ამ დოკუმენტში შეფასებულია მცირე და საშუალო ზომის ბიზნესების, განსაკუთრებით კი ქალების მიერ მართული ბიზნესების გამოწვევები და პერსპექტივები, პირველი ლოქდაუნის დროს და მის შემდგომ პერიოდში. დოკუმენტი მთავრობას, დონორებსა და კერძო სექტორის წარმომადგენლებს სთავაზობს რეკომენდაციებს, თუ როგორ შეამცირონ კორონავირუსით გამოწვეული უარყოფითი ეფექტი მცირე და საშუალო მეწარმე ქალებზე.

ნაშრომი სტრუქტურირებულია შემდეგი სახით: გამოყენებული მეთოდოლოგიის აღწერის შემდგომ, წარმოგიდგენთ კრიზისამდელი სამეწარმეო აქტივობის დონეს საქართველოში. ამის შემდეგ, ლიტერატურის მიმოხილვისა და ჩატარებული ხარისხობრივი ინტერვიუების საფუძველზე, გაგაცნობთ დაბრკოლებებს, რომლებიც მეწარმეებს შეხვდათ COVID-19-ის პანდემიის დროს. შემდეგ ეტაპზე სექტორულ ჭრილში გაანალიზებულია COVID-19-ის ეკონომიკური გავლენა ბიზნესებზე და მათ შორის ქალების მიერ მართულ ბიზნესებზე. ამის შემდგომ, მიმოვიხილავთ შესაძლებლობებს, რომლებიც საქართველოში გაჩნდა კრიზისის ფონზე. ნაშრომის ბოლო ნაწილში მოცემულია რეკომენდაციები შესაბამისი დაინტერესებული მხარეებისთვის.

⁶ აზიის განვითარების ბანკი (ADB), „[აქტივების ფლობისა და მეწარმეობის გაზომვა გენდერული პერსპექტივიდან: საპილოტე გამოკითხვის მეთოდოლოგია და შედეგები საქართველოში, მონღოლეთსა და ფილიპინებში](#)“, 2018 წლის აპრილი.

⁷ მსოფლიო ბანკის ჯგუფი, „[ტურიზმისა და სტუმარმასპინძლობის ღირებულების ჯაჭვის ანალიზი: საქართველო](#)“, 2017 წლის სექტემბერი.

მეთოდოლოგია

პოლიტიკის დოკუმენტი ეყრდნობა ხარისხობრივი და რაოდენობრივი კვლევის მეთოდებს. სამაგიდო კვლევა მოიცავს როგორც საერთაშორისო ლიტერატურის, ისე არსებული ქართული კვლევების შინაარსობრივ ანალიზს. სამაგიდე კვლევა მიმოიხილავს კრიზისთან დაკავშირებულ ლიტერატურას, რომელიც ეხება (1) კრიზისის ზოგად გავლენას ფირმების მდგრადობაზე; (2) COVID-19-ის პანდემიის გავლენას მცირე და საშუალო საწარმოებზე (მათ შორის ქალთა ბიზნესებზე) გლობალურად და საქართველოში. ეს დოკუმენტი მიმოიხილავს პანდემიის საპასუხოდ საქართველოს მთავრობის მიერ შემუშავებულ ანტიკრიზისულ გეგმასაც.

რაოდენობრივი ანალიზი მოიცავს საქსტატის საწარმოთა გამოკვლევისა და ბიზნეს რეგისტრის მონაცემების ანალიზს. რეგრესიული ანალიზის გამოყენებით, ჩვენ ვაფასებთ COVID-19-ის გავლენას ბიზნეს სექტორის დარგობრივ გამოშვებაზე და შემდგომ ვაანალიზებთ, თუ როგორ უკავშირდება ეს გავლენა მცირე და საშუალო ბიზნესებს, მათ შორის ქალების მიერ მართულ საწარმოებს.

ქალების მიერ მართული ბიზნესების ძირითადი ბარიერების და შესაძლებლობების უკეთ გასაანალიზებლად, ჩვენ მიერ მიღებული ინფორმაცია განვავრცეთ სიღრმისეული ინტერვიუებით გენდერის ექსპერტებთან და სხვა დაინტერესებულ მხარეებთან, რომლებიც მუშაობენ ქალთა ეკონომიკური გაძლიერების საკითხებზე საქართველოში. სიღრმისეული ინტერვიუები ჩატარდა დისტანციურად 2020 წლის 25 ოქტომბერდან 7 დეკემბრამდე. გამოკითხულ ექსპერტთა სია მოცემულია ამ დოკუმენტის დანართში (იხ. დანართი 1).

კრიზისამდელი სამეწარმეო აქტივობა

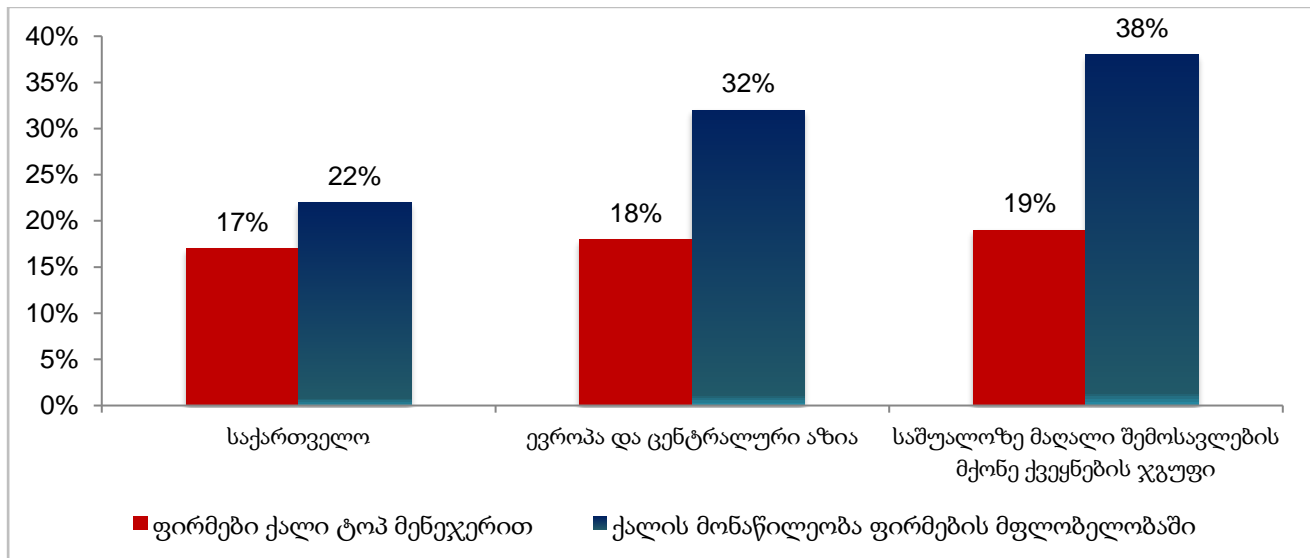
2020 წლის 1-ლი იანვრის მდგომარეობით, საქართველოს ზრდასრული მოსახლეობის 53%-ს ქალები წარმოედგენენ. თუმცა ჯერ კიდევ პანდემიამდე ქალები, მამაკაცებთან შედარებით, ნაკლებად იყვნენ ჩართულნი ეკონომიკურ საქმიანობაში. 2019 წელს მამაკაცებში ეკონომიკური აქტიურობის დონე (72.6%) 18 პროცენტული პუნქტით აღემატებოდა ქალების ეკონომიკური აქტიურობის დონეს (54.5%)⁸.

საქართველოში სამეწარმეო აქტივობის უახლესი მონაცემები მიუთითებს გენდერულ განსხვავებებზეც. მსოფლიო ბანკის საწარმოთა გამოკვლევის მონაცემებით, საქართველოში გამოკითხული ფირმების მხოლოდ 22%-ის შემთხვევაში ფიქსირდება ქალთა მონაწილეობა მფლობელობაში. იგივე მაჩვენებელი ევროპისა და ცენტრალური აზიის, ასევე, საშუალოზე მაღალი

⁸ საქსტატის მონაცემები [დასაქმებისა და უმუშევრობის შესახებ](#).

შემოსავლის მქონე ქვეყნების ჯგუფებისთვის 10% და 16% პუნქტით მეტია, შესაბამისად. (იხ. დიაგრამა 1).

დიაგრამა 1: ქალთა მონაწილეობა ფირმების ტოპ მენეჯმენტში და მფლობელობაში

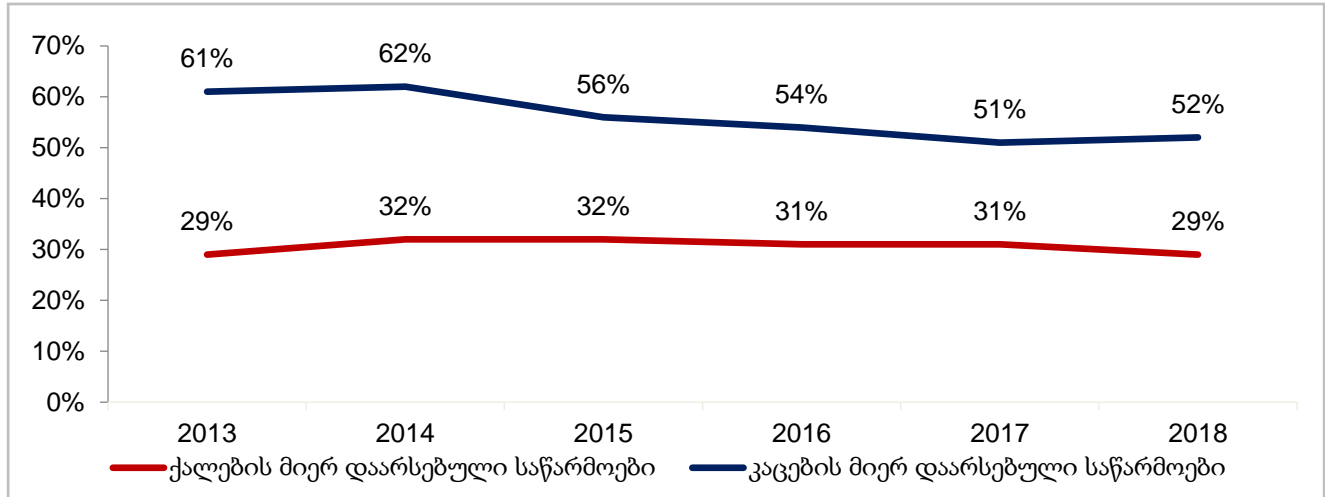

წყარო: მსოფლიო ბანკის საწარმოთა გამოკვლევა 2019⁹

მსოფლიო ბანკის მიგნებებთან ერთად, საქსტატის ყოველწლიური პუბლიკაცია „ქალი და კაცი საქართველოში“ ასევე წარმოაჩენს მნიშვნელოვან გენდერულ განსხვავებას საქართველოში არსებულ სამეწარმეო აქტივობაში. 2013 – 2018 წლებში ქართველი ქალები, კაცებთან შედარებით, საშუალოდ ორჯერ ნაკლებად აარსებდნენ ახალ საწარმოებს ყოველწლიურად (იხ. დიაგრამა 2).

⁹ საწარმოთა კვლევა მოიცავს საწარმოებს 5 ან მეტი თანამშრომლით, მხოლოდ რეგისტრირებულ ფირმებსა და იმ ფირმებს, რომელთა მინიმუმ 1% მაინც კერძო საკუთრებაშია. გარდა ამისა, კვლევა გამოიცხავს შემდეგ სექტორებს: სოფლის მეურნეობა, თევზჭერა, სამთომომპოვებითი მრეწველობა, კომუნალური მომსახურება, საფინანსო საქმიანობა, სახელმწიფო მმართველობა, განათლება, ჯანდაცვა და სოციალური მოსახურების საქმიანობები.

დიაგრამა 2: ახლად დაარსებული საწარმოები მფლობელის სქესის მიხედვით, 2013 – 2018 წწ

წყარო: საქსტატი: „ქალი და კაცი საქართველოში“

როგორც ჩანს, ქალთა ეკონომიკურ და სამეწარმეო საქმიანობაში მონაწილეობის დაბალი მაჩვენებელი ქვეყნისთვის გამოწვევა იყო COVID-19-ის გავრცელებამდეც. საქართველოში ქალების დაბალი ეკონომიკური და სამეწარმეო აქტივობა სამი ძირითადი ფაქტორით არის განპირობებული. ეს მიზეზები უპირატესად უკავშირდება გენდერული როლების არათანაბარ განაწილებას ოჯახებში, რის შედეგადაც ქალების ჩართულობა საშინაო აუნაზღაურებელ შრომაში არსებითად მაღალია¹⁰. გარდა ამისა, ფინანსური რესურსებისა და კერძო საკუთრების ფლობის დაბალი დონის გამო ქალებს არ გააჩნიათ საწყისი კაპიტალი ბიზნესის დასაწყებად, კომერციული ბანკის კრედიტებზე მათი წვდომა კი შეზღუდულია¹¹. სამეწარმეო უნარების დაბალი დონე ქართველი ქალების დაბალი სამეწარმეო აქტივობის დამატებითი განმაპირობებელი ფაქტორია. გლობალური მეწარმეობის მონიტორის (GEM) კვლევის მიგნების თანახმად, 2014 წელს გამოკითხული ქალების მხოლოდ 26.7% აცხადებდა, რომ ბიზნესის დასაწყებად საკმარისი უნარები ჰქონდა (მამაკაცების 43.3%-თან შედარებით)¹².

ჩვენი ანალიზით დადგინდა, რომ ზემოთ ხსენებული გამოწვევები COVID-19-ის ფონზე გამწვავდა. პოლიტიკის დოკუმენტის შემდგომი ნაწილები სიღრმისეულად წარმოადგენს კვლევის შედეგებს.

¹⁰ გაეროს ქალთა ორგანიზაცია, „საქართველოს გენდერული თანასწორობის პროფილი“, 2020 წ.

¹¹ საქართველოს პარლამენტის გენდერული თანასწორობის საბჭოს თემატური გამოკვლევის ანგარიში, „ქალი მონაწილეობა სახელმწიფო ეკონომიკურ პროგრამებში“, 2019 წ.

¹² ბორის ლეჟავა; პაატა ბრეკაშვილი; ირენა მელუა, „გლობალური მეწარმეობის მონიტორი: ქალთა მეწარმეობა საქართველოში“, 2014 წ.

ქალების მიერ მართული ბიზნესების გამოწვევები COVID-19-ის პერიოდში და მის შემდგომ

მსოფლიო ბანკის ბოლოდროინდელი კვლევის თანახმად, ისეთი ეკონომიკური შოკი, როგორცაა, მაგალითად, COVID-19-ის პანდემია, მნიშვნელოვნად ამცირებს ფირმების გადარჩენის შანსს, ფირმების ზომის, ასაკისა და პროდუქტიულობის დონის მიუხედავად. კვლევის შედეგების თანახმად, „ყველა ჰიპოთეტურ სცენარში ფირმები საქმიანობას ნაადრევად წყვეტენ, მათი ზომის, ასაკისა და პროდუქტიულობის დონის მიუხედავად, რისი განაპირობებელიც ჰიპოთეტური პანდემიით გამოწვეული ეკონომიკური შოკია¹³“. ამრიგად, ფირმებს არ შეუძლიათ დამოუკიდებლად გაუმკლავდნენ პანდემიით გამოწვეულ ეკონომიკურ კრიზისს სახელმწიფოს ან სხვა მხარდამჭერი ორგანიზაციის ჩარევის გარეშე¹⁴.

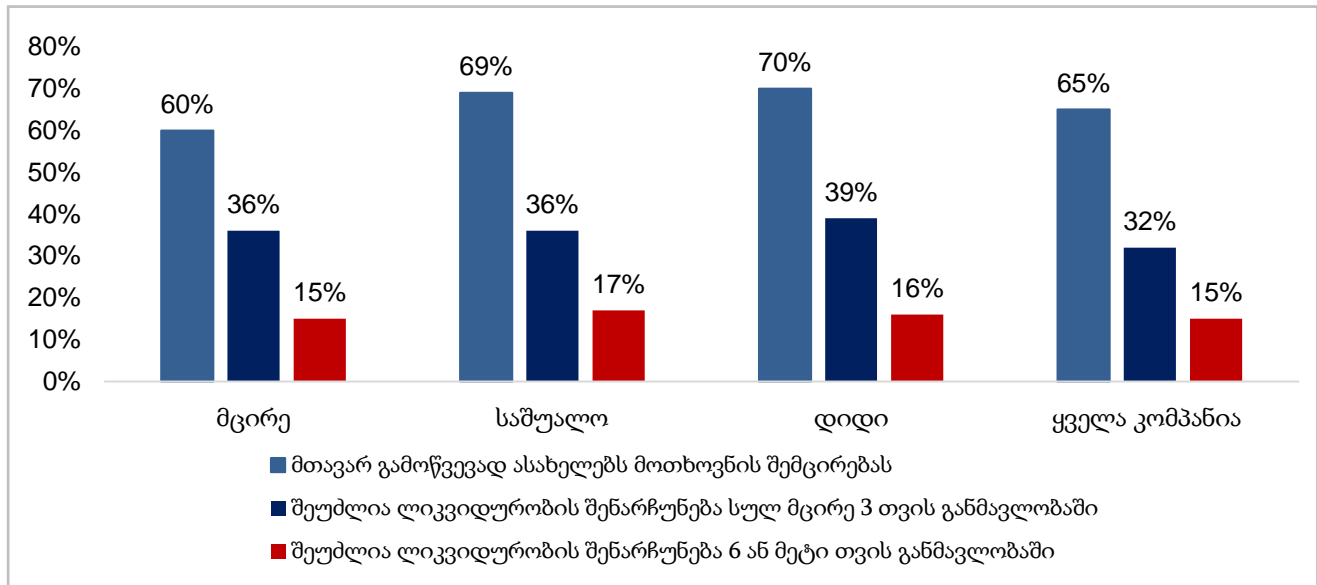
საქართველოში შექმნილი სიტუაცია განამტკიცებს ზემოთ აღნიშნულ დასკვნებს. 2020 წლის მაისში PriceWaterhouseCoopers-ის (PwC) მიერ გამოკითხული ბიზნესების 65% აცხადებდა, რომ მათთვის მთავარ პრობლემას მოთხოვნის მკვეთრი ვარდნა წარმოადგენდა. ამავე კვლევის თანახმად, ფირმების 32%-ს შეეძლო ლიკვიდურობის შენარჩუნება, სულ მცირე, მომდევნო სამი თვის განმავლობაში, კომპანიების მხოლოდ 15% აცხადებდა, რომ ჰქონდა საკმარისი ლიკვიდურობა უახლოესი ექვსი და მეტი თვისთვის¹⁵. მნიშვნელოვანია, რომ აღნიშნული გამოწვევები თანაბრად მტკივნეული იყო გამოკითხული ფირმებისთვის, მათი ზომის მიუხედავად (იხ. დიაგრამა 3).

¹³ ბოსიო ერიკა, სიმონ ჯანკოვი, ფილიპ ჯოლევსკი და რიტა რამალიო, „[ფირმების გადარჩენა ეკონომიკური კრიზისის დროს](#)“. მსოფლიო ბანკის ჯგუფის პოლიტიკის კვლევის სამუშაო დოკუმენტი, 2020 წლის მაისი, გვ. 21.

¹⁴ იქვე.

¹⁵ PriceWaterhouseCoopers, „[ქართული კომპანიების წინაშე მდგარი გამოწვევები COVID-19 პანდემიის დროს](#)“, 2020 წლის მაისი.

დიაგრამა 3. მცირე, საშუალო და მსხვილი ბიზნესის ძირითადი გამოწვევები და ლიკვიდურობა COVID-19-ის ფონზე.

წყარო: PriceWaterhouseCoopers (PWC) 2020 წ.

მეტიც, საქართველოს სავაჭრო-სამრეწველო პალატის (GCCI) კვლევის მიხედვით, 2020 წლის ივნისში გამოკითხული საწარმოების მხოლოდ 14%-მა განაცხადა, რომ ჰქონდა შესაძლებლობა, შეესრულებინა ფინანსური ვალდებულებები საქართველოს მთავრობის მიერ შემოთავაზებული მხარდამჭერი ღონისძიებების გარეშე, ხოლო გამოკითხული ბიზნესების 53%-მა გაყიდვების შემცირება თავის მთავარ გამოწვევად დაასახელა¹⁶.

გარდა იმისა, რომ პანდემია უარყოფითად მოქმედებს მცირე და საშუალო საწარმოებზე, ის დამატებით პრობლემას უქმნის ქალთა მიერ მართულ ბიზნესებს. 2008 წლის ფინანსური კრიზისის გამოცდილება ცხადყოფს, რომ ეკონომიკური კრიზისების დროს, ფირმებს, რომლებიც იმართება ქალების მიერ, აქვთ ბაზრიდან გასვლის უფრო მაღალი მაჩვენებელი, მამაკაცების მიერ მართულ ბიზნესებთან შედარებით, ხოლო ეკონომიკური საქმიანობის გაგრძელების შემთხვევაში ქალების მიერ მართული კომპანიები განიცდიან გაცილებით დიდ წნეხს გრძელვადიან პერიოდში. მოკლევადიან პერიოდში, ქალთა მიერ მართული ბიზნესების ბაზრიდან გასვლის მაღალი მაჩვენებელი, შესაძლოა, აიხსნას მათი პროდუქტიულობის შედარებით დაბალი დონით, ხოლო გრძელვადიან პერსპექტივაში არსებული ბარიერები, სავარაუდოდ, გამოწვეულია კრიზისთან მათი შედარებით დაბალი ადაპტაციის დონით¹⁷. გარდა ამისა, EBRD-ის ბოლოდროინდელი კვლევის

¹⁶ საქართველოს სავაჭრო-სამრეწველო პალატა, „COVID-19: ბიზნესის საჭიროებების შეფასება“, 2020 წლის ივნისი.

¹⁷ აჰმედი, ტანიმა; მუზი, სილვია; უედა, კოჰი. 2020. [განსხვავებულად მოქმედებს თუ არა კრიზისები ქალ და მამაკაც მეწარმეებზე? მტკიცებულებები 2008 წლის ფინანსური კრიზისიდან](#). მსოფლიო ბანკი, ვაშინგტონი, DC.

თანახმად, შრომის ბაზრის ეფექტების შესწავლისას დგინდება, რომ 2008 – 2009 წლების გლობალურ ფინანსურ კრიზისთან შედარებით, COVID-19-ის პანდემიას გაცილებით არაპროპორციული გავლენა ჰქონდა ქალებზე კაცებთან შედარებით¹⁸. წინა ეპიდემიებიდან (ქოლერა და ებოლა) მიღებული მტკიცებულებები კი იმაზე მეტყველებს, რომ ეპიდემიებისას მიღებული საგანგებო ზომები, როგორცაა, მაგალითად, ლოქდაუნი, ზრდის ქალთა ჩართულობას არაანაზღაურებად შრომაში¹⁹, რაც ამწვავებს გენდერულ განსხვავებებს სამეწარმეო საქმიანობაში.

საქართველოში კორონავირუსის მიმართ ქალთა მიერ მართული ბიზნესების მდგრადობის მაჩვენებელი მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული ბიზნესების სექტორულ მახასიათებლებზე: ლოქდაუნმა განსაკუთრებით მწვავედ იმოქმედა იმ ქალ მეწარმეებზე, რომლებიც არ აწარმოებდნენ პირველადი მოხმარების პროდუქტებს. დაინტერესებულ მხარეებთან ინტერვიუების დროს გამოვლინდა, რომ COVID-19-მა მნიშვნელოვნად დააზარალა ტურიზმისა (აგროტურიზმის) და სასტუმროს ინდუსტრიებში მომუშავე ქალთა ბიზნესები.

საქართველოს ფერმერთა ასოციაციის სწრაფი საჭიროებების შეფასების თანახმად, 129 გამოკითხული მცირე და საშუალო ბიზნესიდან 69 ბიზნესმა (53.5%) დროებით შეწყვიტა საქმიანობა მარტში, ქვეყნის მასშტაბით საკარანტინო ზომების პირველი ტალღის ფონზე. დროებით დახურული ბიზნესების აბსოლუტური უმრავლესობა ტურიზმის ან სასტუმროს ინდუსტრიას წარმოადგენდა, ხოლო დანარჩენი ბიზნესები სხვა არაპირველადი მოხმარების პროდუქციის ან სერვისის მიწოდებაში იყვნენ ჩართული (მაგ. ჩირის წარმოება, ხელსაქმე). იმ საწარმოებს კი, რომლებმაც მუშაობა გააგრძელეს, პროდუქციაზე მოთხოვნა გაუნახევრდა.

სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მწარმოებელი ქალების გაყიდვები მნიშვნელოვნად შემცირდა ქვეყნის მასშტაბით ტრანსპორტირების შეზღუდვების შედეგად. საზოგადოებრივი ტრანსპორტისა და საქალაქთაშორისო გადაადგილების აკრძალვამ უარყოფითად იმოქმედა სოფლად მცხოვრებ ქალ მეწარმეებზე. გამოკითხული რესპონდენტები ვარაუდობენ, რომ მობილობის შეჩერების პირობებშიც კი, მცირე და საშუალო ბიზნესის მფლობელმა მამაკაცებმა მოახერხეს თავიანთი პროდუქციის რეალიზაცია საკუთარი კერძო მიკროავტობუსებისა და მანქანების გამოყენებით. საქართველოს რეგიონებში მცხოვრებ ქალ მეწარმეებს, კერძო ავტომობილის ფლობის დაბალი დონის გამო, ძირითადად საზოგადოებრივი ტრანსპორტის გამოყენება უწევდათ მუნიციპალურ ბაზრებამდე გასაყიდი პროდუქციის დისტრიბუციისთვის. მიუხედავად იმისა, რომ ლოქდაუნის პერიოდში სატრანსპორტო მომსახურებაზე წვდომა არ ჰქონდათ, რესპონდენტებმა აღნიშნეს მეწარმე ქალების მიერ შემუშავებული გადარჩენის სტრატეგიები. მაგალითად, იმ ქალმა მწარმოებელმა, რომლებმაც შეკვეთები მიიღეს ონლაინ პლატფორმების საშუალებით (მაგ. Soplidan.ge), დაიწყეს საფოსტო მომსახურების გამოყენება პროდუქციის რეალიზაციის წერტილებთან დასაკავშირებლად.

¹⁸ Koczan Zsoka, „შრომის ბაზარზე COVID-19-ის არათანაბარი ეფექტის ადრეული შეფასებები“. EBRD-ის სამუშაო დოკუმენტი, 2020 წლის ნოემბერი.

¹⁹ ქვა საერთაშორისო სამხრეთ კავკასია, „COVID-19-ის გავლენის სწრაფი გენდერული ანალიზი“, 2020 წლის სექტემბერი.

წარმატებული მაგალითია რუკოლას სათბურის მეპატრონეების მიერ შემუშავებული სტრატეგია. მათი პროდუქციის ძირითად მომხმარებლებს წარმოადგენდნენ რესტორნები, რომელთაც შეაჩერეს მუშაობა პანდემიის პირობებში. აქედან გამომდინარე, რუკოლას მწარმოებლები გადაერთნენ სოფლის მეურნეობის სხვა პროდუქტების (მაგ. პომიდორი) წარმოებაზე. ამას გარდა, ქალების მიერ მართული ბიზნესების იმ მცირე ნაწილმა, რომელიც კერვაში სპეციალიზირდებოდა, პირბადის წარმოება დაიწყო. თუმცა მნიშვნელოვანია, რომ კრიზისის დაძლევის აღნიშნულ სტრატეგიას ფინანსური მდგრადობა აკლდა.

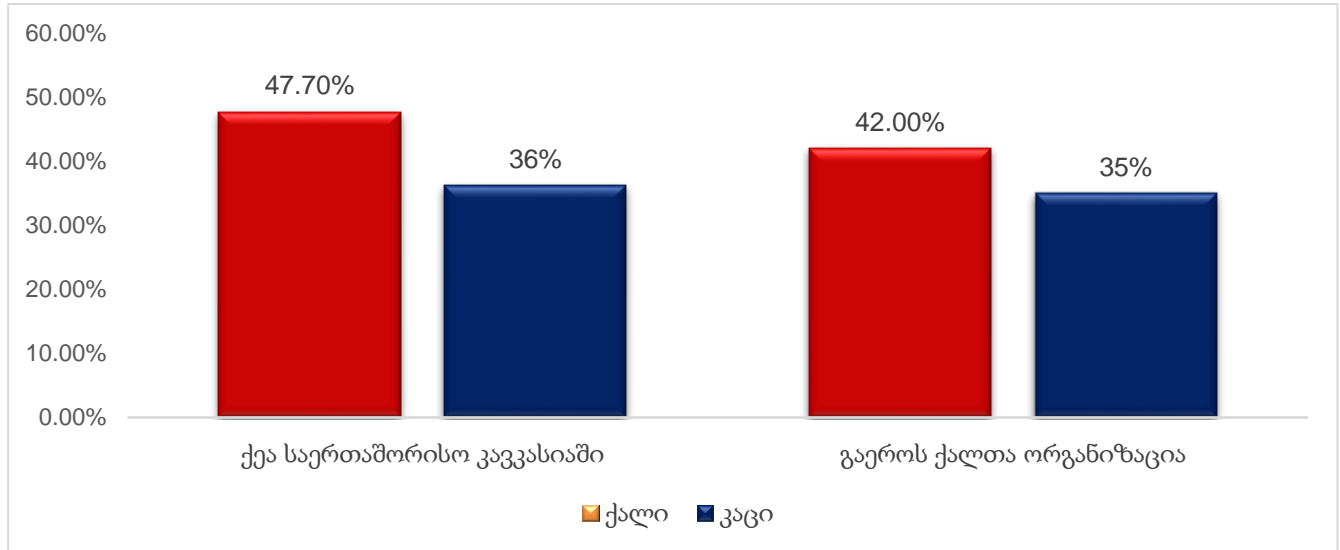
გარკვეული შეფერხებების თანხლებით, ქალთა მიერ მართული ბიზნესების მნიშვნელოვანმა ნაწილმა განაახლა მუშაობა ლოქდაუნის შემდგომ პერიოდში. საოჯახო სასტუმროებმა, სასტუმრო სახლებმა და აგროტურისტულმა ობიექტებმა ადგილობრივი ტურისტების მომსახურება დაიწყეს. იმ ბიზნესებს, რომლებიც COVID-19-მდე პერიოდში ორიენტირებულნი იყვნენ უცხოელ მომხმარებლებზე, შემოსავლები მნიშვნელოვნად შეუმცირდათ. მეორე მხრივ, ადგილობრივ ტურისტებზე გათვლილი ბიზნესები დიდწილად დაუბრუნდნენ თავიანთ ჩვეულ საქმიანობას ივნისში, შეზღუდვების შემსუბუქების შემდეგ.

სამეწარმეო საქმიანობასთან დაკავშირებული შეფერხებები ქალთა ბიზნესების წინაშე არსებული გამოწვევების მხოლოდ ერთი განზომილებაა. „ქეა საერთაშორისო კავკასიაში“ და „გაეროს ქალთა ორგანიზაციის“ სწრაფი გენდერული შეფასებების მიგნებები წარმოაჩენს COVID-19-ის არაპროპორციულ გავლენას ქალებზე საქართველოში. „ქეა საერთაშორისო კავკასიაში“ შეფასების თანახმად, გამოკითხვის მონაწილე ქალთა 47.7%-მა აღნიშნა, რომ დამატებით ძალისხმევას დებდა საშინაო და ბავშვის მოვლის საქმიანობაში, რესპონდენტ მამაკაცთაგან კი მხოლოდ 36.2%-მა აღნიშნა იგივე (იხ. დიაგრამა 4)²⁰. „გაეროს ქალთა ორგანიზაციის“ შეფასების თანახმად, რესპონდენტ მამაკაცებთან შედარებით, რესპონდენტი ქალების უფრო დიდი წილი გადაერთო დისტანციურ საქმიანობაზე (ქალების 49.3%, კაცების 28.9%). შედეგად, გამოკითხული ქალების 42%-მა მეტი დრო დახარჯა მინიმუმ ერთი აუნაზღაურებელი სამუშაოს შესრულებაზე (მამაკაცების 35% აღნიშნავს ასეთ ზრდას)²¹. ამგვარმა გარემოებებმა, მეწარმე ქალებს ბიზნესის მართვისა და მათი შესაძლებლობების განვითარებისათვის ნაკლები დრო დაუტოვა.

²⁰ ქეა, სწრაფი გენდერული ანალიზი 2020 წ.

²¹ გაეროს ქალთა ორგანიზაცია, „საქართველოში COVID-19-ით გამოწვეული სიტუაციის სწრაფი გენდერული შეფასება“, 2020 წლის ივნისი.

დიაგრამა 4: არაანაზღაურებადი სამინაო სამუშაოებისთვის დახარჯული დროის ზრდა

წყარო: გაეროს ქალთა ორგანიზაცია; ქვე საერთაშორისო კავკასიაში

COVID-19-ის პანდემიის ეკონომიკური გავლენა ბიზნესზე

კვლევის ეს ნაწილი აფასებს მცირე და საშუალო ბიზნესებსა (SME) და ქალების მიერ მართულ საწარმოებზე პანდემიის ეკონომიკურ გავლენას. ამ მიზნით, ჩვენ შევისწავლით COVID-19-ის გავლენას საქართველოს ბიზნეს სექტორის დარგობრივ წარმოებაზე და შემდგომ ვაანალიზებთ, თუ როგორ ეხება ეს გავლენა სხვადასხვა სექტორში მოქმედ SME-ებს და ქალების მიერ მართულ საწარმოებს. კერძოდ, 2014 – 2019 წლების კვარტალური მონაცემების გამოყენებით, რეგრესიული ანალიზის საფუძველზე ვანგარიშობთ, რა იქნებოდა ბიზნესსექტორის პროდუქციის დარგობრივი გამოშვების საპროგნოზო დონე პანდემიის გარეშე 2020 წლის I-II კვარტალში და მოდელის მიერ მიღებულ ამ მაჩვენებელს ვადარებთ ბიზნეს სექტორის ფაქტობრივ გამოშვებას ამავე პერიოდში, რომ დავითვალოთ პროცენტული გადახრები საპროგნოზო დონიდან. გადახრის ეს პროცენტული მაჩვენებლები შემდგომ მისადაგებელია i) ბიზნესსექტორის წილთან მთლიან დარგობრივ გამოშვებაში, ii) მცირე და საშუალო ბიზნესების წილთან ბიზნესსექტორის მთლიან გამოშვებაში და iii) თითოეულ სექტორში მოქმედ საწარმოებში ქალების მიერ მართული ბიზნესების წილთან (იხ. ცხრილი 1). ამგვარი ანალიზი საშუალებას გვაძლევს, გამოვავლინოთ პანდემიის შედეგად ყველაზე მეტად დაზარალებული სექტორები და, ასევე, დავადგინოთ SME-ების და ქალთა ბიზნესების მოწყვლადობის მასშტაბი.

ცხრილი 1: COVID-19-ის გავლენა ბიზნესსექტორის წარმოებაზე

სექტორი	ბიზნესსექტორის წილი მთლიან დარგობრივ გამოშვებაში (2019 წ.)	SME-ის წილი ბიზნესსექტორის მთლიან წარმოებაში (2019 წ.)	ქალების მიერ მართული ბიზნესების წილი (ნოემბ. 2020 წ.)	პროდუქციის გამოშვების (%) გადახრა მოდელის საპროგნოზო მაჩვენებლისგან (Q1-Q2, 2020 წ.)
ადმინისტრაციული და დამხმარე მომსახურებების საქმიანობები	93%	77%	33%	-38%
განთავსების საშუალებების და საკვების მიწოდების საქმიანობები	49%	71%	41%	-35%
მშენებლობა	90%	74%	9%	-31%
პროფესიული, სამეცნიერო და ტექნიკური საქმიანობები	88%	62%	33%	-24%
ხელოვნება, გართობა და დასვენება	67%	18%	31%	-21%
წყალმომარაგება, კანალიზაცია და ნარჩენების მართვა	69%	19%	13%	-17%
საბითუმო და საცალო ვაჭრობა	87%	64%	40%	-16%
ტრანსპორტი და დასაწყობება	84%	48%	9%	-15%
ჯანდაცვა და სოციალური მოსახურების საქმიანობები	62%	36%	58%	-13%
დამამუშავებელი მრეწველობა	71%	52%	26%	-11%
უძრავს ქონებასთან დაკავშირებული საქმიანობები	25%	92%	30%	-10%
ელექტროენერჯის და აირის მიწოდება	99%	24%	8%	-9%
ინფორმაცია და კომუნიკაცია	86%	39%	21%	-8%
განათლება	20%	69%	63%	-2%
სოფლის, სატყეო და თევზის მეურნეობა	12%	81%	16%	11%
სამთომოპოვებითი მრეწველობა და კარიერების დამუშავება	78%	38%	8%	12%

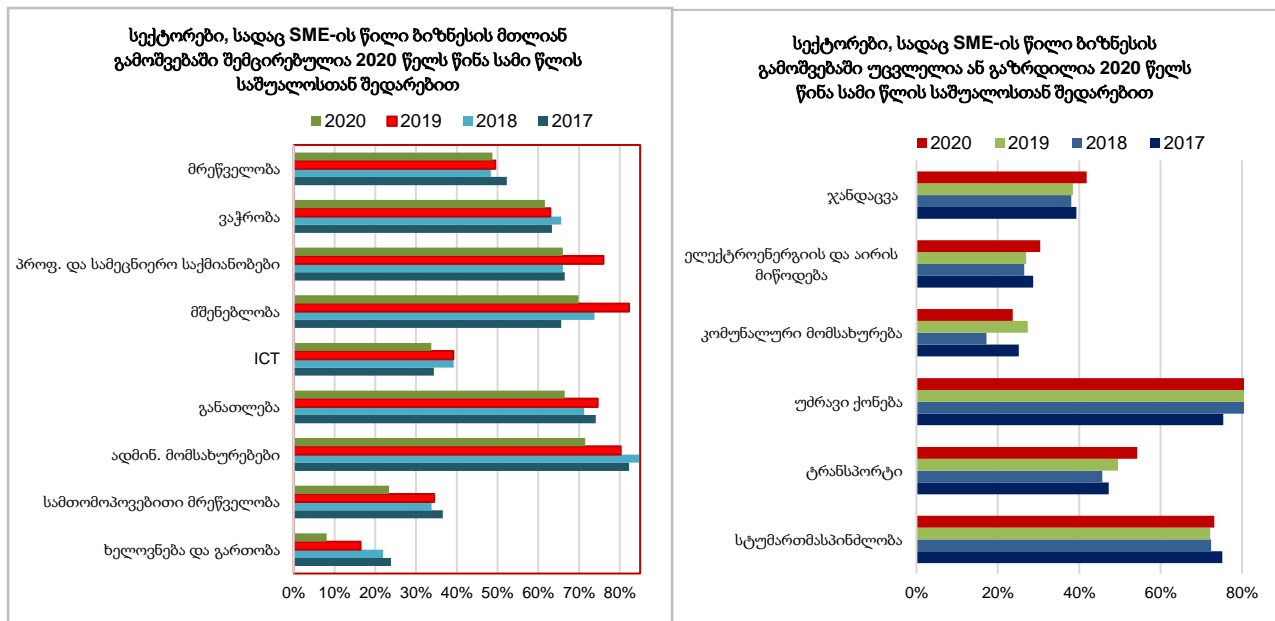
წყარო: საქსტატის ბიზნესის რეგისტრი; ავტორთა გამოთვლები

როგორც 1-ლი ცხრილი გვიჩვენებს (იხ. დანართი 2 გრაფიკული გამოსახულებისათვის), გამოშვების პროგნოზირებული მნიშვნელობებიდან გადახრა უარყოფითია ყველა სექტორში, გარდა სოფლის მეურნეობისა და სამთომოპოვებითი მრეწველობისა. გადახრა ყველაზე მაღალია (20%-ზე მეტი) შემდეგ სექტორებში: ადმინისტრაციული და დამხმარე მომსახურებების საქმიანობები (-38%); განთავსების საშუალებების და საკვების მიწოდების საქმიანობები (-35%); მშენებლობა (-31%); პროფესიული, სამეცნიერო და ტექნიკური საქმიანობები (-24%); ხელოვნება, გართობა და დასვენება (-21%). ამ დარგებში ბიზნესსექტორი მნიშვნელოვნადაა წარმოდგენილი (იხ. ცხრილი 1, სვეტი 2) და ამავე დროს, მცირე და საშუალო ბიზნესის წილი ბიზნესსექტორის გამოშვებაში (იხ. სვეტი 3) საკმაოდ მაღალია, გარდა ხელოვნების, გართობის და დასვენების სექტორისა. ყველაზე მეტად დაზარალებულ ოთხ სექტორში SME-ების წილი ბიზნესსექტორის მთლიან გამოშვებაში 62%-დან 77%-მდე მერყეობს. იმის დასადგენად, თუ ბიზნესსექტორის

შემცირებული გამოშვება რამდენად არის გამოწვეული მცირე და საშუალო ბიზნესების შემცირებულ წარმოებით, თითოეული სექტორისთვის დავითვალეთ, როგორ შეიცვალა SME-ის წილი ბიზნესის მთლიან გამოშვებაში 2020 წლის I-II კვარტალში და მიღებული მაჩვენებელი დავადარეთ წინა წლების ანალოგიური პერიოდის მაჩვენებლებს (იხ. დიაგრამა 5). აღსანიშნავია, რომ 2020 წელს (I-II კვ), წინა წლების სტაბილური ზრდის შემდეგ, მცირე და საშუალო ბიზნესის წილი ყველაზე მეტად (-12 პროცენტული პუნქტით) შემცირდა მშენებლობის ინდუსტრიაში, რომელიც წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე მეტად დაზარალებულ სექტორს.

პანდემიის ეს უარყოფითი გავლენა მშენებლობის სექტორზე არ არის გენდერულად ნეიტრალური, თუმცა მოსალოდნელია, რომ ქალ მეწარმეებზე ზეგავლენის მასშტაბი დაბალი იქნება, ამ დარგში ქალების მიერ მართული ბიზნესების ძალიან მცირე წილის გამო (9%) (იხ. ცხრილი 1). განთავსების საშუალებების და საკვების მიწოდების საქმიანობებში (სტუმარმასპინძლობის სექტორი) მცირე და საშუალო საწარმოების მცირედით გაზრდილი წილის (1 პროცენტული პუნქტი) მიუხედავად, COVID-19-ის პანდემიის უარყოფითი გავლენა ტურიზმის სექტორზე კვლავ გრძელდება, რასაც შედეგად მრავალი ბიზნესის საქმიანობის შეჩერება მოჰყვება. თავის მხრივ, ეს ფაქტი უარყოფითად აისახება ამ სექტორში მოქმედ საკმაოდ დიდი რაოდენობის ქალთა ბიზნესების ფინანსურ მდგრადობაზე (ტურიზმის სექტორში ბიზნესების 41% ქალები მართავენ).

დიაგრამა 5. მცირე და საშუალო ბიზნესის წილი ბიზნესსექტორის მთლიან წარმოებაში (I-II კვ)

წყარო: საქსტატი

მიუხედავად იმისა, რომ ჯერ კიდევ რთულია ბიზნესზე და კონკრეტულად SME-ებზე პანდემიის უარყოფითი ეკონომიკური შედეგების ზუსტად გაზომვა, ჩვენი ანალიზით ირკვევა, რომ მცირე და

საშუალო ზომის საწარმოებიდან ყველაზე მეტად დაზარალებოდნენ შემდეგ სექტორებში მოქმედი ბიზნესები: ადმინისტრაციული და დამხმარე მომსახურებების საქმიანობები; განთავსების საშუალებების და საკვების მიწოდების საქმიანობები; მშენებლობა; პროფესიული, სამეცნიერო და ტექნიკური საქმიანობები; და ხელოვნება, გართობა და დასვენება. შედარებით მცირე უარყოფითი გავლენა (გადახრა მერყეობს 10%-დან 20%-მდე) ბიზნესზე ფიქსირდება ისეთ სექტორებში, როგორცაა საბითუმო და საცალო ვაჭრობა; ტრანსპორტი და დასაწყობება; დამამუშავებელი მრეწველობა; ჯანდაცვა, კომუნალური მომსახურება და უძრავ ქონებასთან დაკავშირებული საქმიანობები. ამ დარგებზე ზეგავლენით COVID-19-ის კრიზისის შოკმა უარყოფითად იმოქმედა ჩამოთვლილ სექტორებში მოქმედი ქალი მეწარმეების დაახლოებით 96%-ზე. ქალთა ბიზნესების დაახლოებით 17% მეტად მოწყვლადია უარყოფითი ეკონომიკური შოკის მიმართ (საწარმოები რომლებიც ოპერირებენ ისეთ სექტორებში, სადაც გაოშვების გადახრა >20%), ხოლო ქალთა ბიზნესების 78%-ს ნაკლებად მძიმედ შეეხო პანდემიით გამოწვეული უარყოფითი შედეგები (საწარმოები, რომლებიც ოპერირებენ ისეთ სექტორებში, სადაც გადახრე მერყეობს 10%-20% ფარგლებში).

პერსპექტივები მცირე და საშუალო მეწარმე ქალებისთვის

ზემოთ აღწერილი გამოწვევების მსგავსად, პანდემიამ მეწარმე ქალებისთვის წარმოშვა შესაძლებლობებიც. ამ შესაძლებლობების ჯეროვანი გამოყენება მნიშვნელოვან დაბრკოლებებთან ასოცირდება და საჭიროებს, მაგალითად, ბიზნესებისთვის ციფრულ ინფრასტრუქტურაზე წვდომის ზრდას, ციფრული წიგნიერების დონის ამაღლებასა და ბიზნესების უკეთეს ადაპტაციას ახალ რეალობასთან.

ბიზნესებისა და განათლების გაციფრულება

COVID-19-მა გაზარდა ბიზნესპროცესების გაციფრულების მნიშვნელობა და თითქმის ყველა ბიზნესის შემთხვევაში თანაბრად წარმოაჩინა ელექტრონული კომერციის პლატფორმებზე გადაწყობის საჭიროება. მიუხედავად ამისა, ჩვენ მიერ გამოვითხული რესპონდენტები მცირე და საშუალო მეწარმე ქალებს, კაცებთან შედარებით, მათი ბიზნესების გაციფრულებისადმი მეტად მოტივირებულად ახასიათებდნენ. მაგალითად, ინტერვიუებიდან გამოიკვეთა, რომ ერთ-ერთ პროექტში, რომელიც საქართველოს მცირე და საშუალო ბიზნესისთვის ონლაინ გაყიდვების პლატფორმების შექმნას აფინანსებდა, ქალი აპლიკანტები განმცხადებელთა 96%-ს წარმოადგენდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ პროექტი არ ითვალისწინებდა გენდერული წახალისების მექანიზმს. მოცემული შემთხვევა მიანიშნებს იმაზე, რომ მეწარმე ქალებს დიდი ინტერესი აქვთ საკუთარი ბიზნესების ელექტრონული მენეჯმენტის მიმართულებით. ამრიგად, ლოქდაუნის შემდგომი რეალობა შესაძლოა იყოს შესაფერისი დრო, რათა ქალების მიერ მართული ბიზნესების მდგრადობა ბიზნესების გაციფრულების გზით გაიზარდოს. მოცემული შესაძლებლობის გამოყენების მიზნით, რამდენიმე დონორმა ორგანიზაციამ უკვე დაგეგმა სპეციალური პროგრამა, რათა დაეხმარონ ქალ მეწარმეებს ელექტრონულ გაყიდვებზე გადასვლის პროცესში.

მიუხედავად ამისა, მნიშვნელოვანია, რომ ქართველ ქალებში ციფრულ ინფრასტრუქტურაზე შეზღუდული წვდომა და მათი დაბალი ციფრული წიგნიერების დონე შექმნილი შესაძლებლობის რეალიზაციაში მთავარი დაბრკოლებაა. ამ ეტაპზე დიჯიტალიზაციის პერსპექტივა არ წარმოადგენს თანაბარ შესაძლებლობას ყველა ბიზნესისთვის და მისი წარმატებული გამოყენება დამოკიდებულია ბიზნესების ტიპსა და სექტორზე, ისევე როგორც მცირე და საშუალო ბიზნესების ციფრულ ინფრასტრუქტურასთან ხელმისაწვდომობაზე. დამატებითი კვლევაა საჭირო ბიზნესების გაციფრულების პოტენციალის შესასწავლად.

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი პერსპექტივა, რომელიც ქვეყნის მასშტაბით განხორციელებული ლოქდაუნის ფონზე გაჩნდა, ეხება მეწარმეობასთან დაკავშირებული საგანმანათლებლო სქემების გაციფრულებას. ინტერვიუებისას რესპონდენტები აღნიშნავდნენ, რომ COVID-19-მდე პერიოდში მეწარმეობის მხარდაჭერის პროგრამებში მონაწილეობა დიდი უმრავლესობა უკვე გამოცდილი და ძლიერი ქალი მეწარმე იყო. მეორე მხრივ, ამგვარი ინიციატივების სამიზნე სეგმენტი, მეწარმე ქალთა დიდი ნაწილი, განსაკუთრებით საქართველოს რეგიონებიდან, არ სარგებლობდა ამ

საგანმანათლებლო სერვისებით ინფორმაციის უქონლობის ან ტრანსპორტირებაზე მაღალი ხარჯების გამო. ამგვარი დაბრკოლებების კუთხით, COVID-19-მა გააძლიერა სამეწარმეო საგანმანათლებლო პლატფორმებთან თანაბარი ხელმისაწვდომობა, რადგან მათში ჩართულობა უკვე აღარ არის გეოგრაფიულ საზღვრებში მოქცეული.

COVID-19-ის ფონზე საქართველოში გაიზარდა ქალი მეწარმეებისთვის შეთავაზებული ონლაინ საგანმანათლებლო სქემები. ასეთი ინიციატივები შექმნილია იმისთვის, რომ (1) განამტკიცონ ქალების მოტივაცია ბიზნესის გაგრძელების (ან დაწყების) კუთხით; (2) ასწავლონ ქალებს, თუ როგორ გააძლიერონ კრიზისის მიმართ მათი მდგრადობა. ამის მიუხედავად, გამოკითხულმა ექსპერტებმა აღნიშნეს, რომ სახლში ყოფნის დროსაც მცირე და საშუალო ბიზნესის მფლობელი ქალების ნაწილს ხშირად არ შეუძლია ჩაერთოს ონლაინ სასწავლო პროგრამებში, საოჯახო ვალდებულებების ზრდის გამო. ზოგიერთ შემთხვევაში, ოჯახური ძალადობის პრობლემა კიდევ უფრო ზღუდავს მათ ჩართულობას საგანმანათლებლო პლატფორმებში. მეტიც, რადგან შინამეურნეობების დიდი ნაწილი ერთი კომპიუტერს ფლობს, ქალებმა ხშირად არჩევანი უნდა გააკეთონ სასწავლო სემინარში თავიანთ მონაწილეობასა და შვილების ელექტრონულ გაკვეთილებს შორის. ამრიგად, მხოლოდ საგანმანათლებლო მომსახურების ხელმისაწვდომობა არ ნიშნავს მათ პროპორციულად უფრო მაღალ გამოყენებას ქალი მეწარმეების მიერ.

მთავრობის მხარდაჭერის პაკეტი

ლოქდაუნის შემდგომ პერიოდში, ქალი მეწარმეებისთვის შექმნილი შესაძლებლობების გაანალიზებისას, მნიშვნელოვანია, აღინიშნოს საქართველოს მთავრობის მიერ შემოთავაზებული ანტიკრიზისული ღონისძიებები, რომლებიც ორ ძირითად ტალღად განხორციელდა: პირველი – 2020 წლის მარტიდან, ხოლო მეორე 2020 წლის ნოემბერში, ქვეყანაში დაწესებული ახალი შეზღუდვების პარალელურად. ანტიკრიზისული ღონისძიებების შედეგად ბიზნესებისთვის გაჩნდა ფინანსებზე ხელმისაწვდომობის შესაძლებლობა. მაგალითად, საკრედიტო-საგარანტიო სქემის განახლებულმა პროგრამამ 330 მლნ. ლარი გამოყო საკრედიტო უზრუნველყოფისთვის; „აწარმოე საქართველოში“ მეწარმეობის მხარდაჭერის პროგრამებში შეტანილი ცვლილებების შედეგად გაიზარდა კრედიტის სარგებლის თანადაფინანსების განაკვეთი, შემცირდა სესხის მინიმალური მოთხოვნები და გაიზარდა თანადაფინანსების პერიოდი. ცვლილებები შეეხო მიკრო და მცირე მეწარმეობის ხელშეწყობის პროგრამასაც, რომელიც შეიცავს კვოტებს ქალ ბენეფიციარებზე და ხელს უწყობს მათ ჩართვას პროგრამაში აპლიკანტი ქალებისთვის დამატებითი ქულების მინიჭების გზით. ქვემოთ წარმოდგენილ ცხრილში მოცემულია მთავრობის ანტიკრიზისული ღონისძიებების მოკლე აღწერა.

ცხრილი 2: მთავრობის მიერ შემოთავაზებული ანტიკრიზისული სტრატეგია (შერჩეულია მხოლოდ რელევანტური ღონისძიებები)

ანტიკრიზისული გეგმა (სტიმულირების პირველი პაკეტი)	
მოქალაქეებისთვის	სესხის გადახდის გადავადება (3 თვე)
	200-ლარიანი დახმარება იმ მოქალაქეებისთვის, რომლებმაც დაკარგეს სამსახური ან იმყოფებიან უხელფასო შვებულებაში (6 თვე)
	ერთჯერადი 300-ლარიანი დახმარება თვითდასაქმებულებისა და არაფორმალურ სექტორში დასაქმებული მოქალაქეებისთვის
	კომუნალური გადასახადების სუბსიდირება (3 თვე); სოციალური დახმარება სხვადასხვა სოციალური ჯგუფისთვის (6 თვე)
ბიზნესებისთვის	ტურიზმთან დაკავშირებული ბიზნესსუბიექტებისთვის 4 თვის ქონებისა და საშემოსავლო გადასახადის გადავადება 2020 წლის 1-ელ ნოემბრამდე
	1500 ლარამდე ხელფასის შემთხვევაში 750 ლარის ოდენობის ხელფასის სრულად გათავისუფლება საშემოსავლო გადასახადისგან (6 თვე)
	პროგრამის „აწარმოე საქართველოში“ განახლებული დიზაინი (გაზრდილი საგრანტო დაფინანსება „მიკრო და მცირე მეწარმეობის ხელშეწყობის პროგრამაში“, გაზრდილი წვდომა საკრედიტო გარანტიებზე, სუბსიდირებისა და საგრანტო მექანიზმი იპოთეკურ სესხებზე, საპროცენტო სარგებლის გადასახადის
ანტიკრიზისული გეგმა (სტიმულირების მეორე პაკეტი)	
მოქალაქეებისთვის	სესხის გადახდის გადავადება იმ მოქალაქეებისთვის, რომლებიც დასაქმებული იყვნენ ორგანიზაციებში, რომელთა საქმიანობა შეფერხდა 2020 წლის დეკემბერსა და იანვარში
	ერთჯერადი 300-ლარიანი დახმარება იმ ობიექტებში დასაქმებული პირებისა და ინდ. მეწარმეებისთვის, რომლებმაც შეაჩერეს საქმიანობა დამატებითი შეზღუდვების შედეგად
	200-ლარიანი დახმარება ფორმალურ სექტორში დასაქმებული პირებისთვის, რომლებმაც დროებით დაკარგეს სამსახური (6 თვე)
	კომუნალური გადასახადის სუბსიდირება (4 თვე); სოციალური დახმარება სხვადასხვა სოციალური ჯგუფისთვის (6 თვე)
ბიზნესებისთვის	ტურიზმის სექტორის გათავისუფლება ქონების გადასახადისგან 2021 წელს
	4 თვის გადავადებული საშემოსავლო გადასახადის ჩამოწერა ტურიზმის სექტორისთვის
	1500 ლარამდე ხელფასის შემთხვევაში 750 ლარის ოდენობის ხელფასის სრულად გათავისუფლება საშემოსავლო გადასახადისგან (6 თვე)
	საბანკო სესხების გადახდის გადავადების შესაძლებლობა იმ კომპანიებისთვის, რომლებსაც საქმიანობა შეეზღუდათ დეკემბერსა და იანვარში
	საბანკო სესხების პროცენტის სუბსიდირების გაგრძელება სასტუმროებისთვის; საბანკო სესხების პროცენტის სუბსიდირება რესტორნებისთვის (6 თვე)

წყარო: საქართველოს მთავრობა²²²³

²² საქართველოს მთავრობა, „[საქართველოს მთავრობის მიერ განხორციელებული ღონისძიებები COVID-19-ის წინააღმდეგ: ანგარიში](#)“, 2020 წ.

²³ საქართველოს მთავრობა, „[უწყებთაშორისი საკოორდინაციო საბჭო განიხილავს COVID-19-ის შეზღუდვების ამოქმედებას, რომელიც ძალაში შედის 2020 წლის 28 ნოემბერს და მოქალაქეებისა და ბიზნესისთვის მთავრობის მხარდაჭერის ახალ პაკეტს](#)“, 2020 წ.

საერთო ჯამში, გამოკითხულმა რესპონდენტებმა არ შეაფასეს საქართველოს მთავრობის ანტიკრიზისული ღონისძიებები, როგორც გენდერულად დაბალანსებული. რესპონდენტების უმრავლესობის აზრით, სტიმულირების პაკეტი არ ითვალისწინებს ქალი მეწარმეების სპეციფიკურ საჭიროებებს ლიკვიდურობასთან დაკავშირებით COVID-19-ის ფონზე ან მათ დაბალ ფინანსურ და ციფრულ წიგნიერების დონეს, რაც ქალებს, განსაკუთრებით კი სოფლად მცხოვრებ ქალებს, უზღუდავს ანტიკრიზისული და მთავრობის სამეწარმეო პროგრამებით სარგებლობის ჯეროვან შესაძლებლობას. ანტიკრიზისულ გეგმაში გენდერული საკითხების გათვალისწინების მიზნით, მთავრობამ შესაძლოა განიხილოს მეწარმე ქალების ადვოკატირების ჯგუფების ჩართვა სახელმწიფო დონეზე პოლიტიკის შემუშავების პროცესში. მეწარმეობის მხარდაჭერის ეკოსისტემის შეფასებისას, მნიშვნელოვან ნაკლოვანებად აღინიშნა დაინტერესებულ მხარეებს შორის კოორდინაციის ნაკლებობაც. სახელმწიფო და დონორი ინსტიტუტების მიერ დახმარების პროგრამების ეფექტურობა, სავარაუდოდ, გაიზრდება, თუკი ისინი გაზრდიან კოორდინაციას ერთმანეთს შორის და სამეწარმეო მხარდაჭერი პროგრამების შეთავაზებისას უფრო კომპლექსურ მიდგომებს გამოიყენებენ.

შესაძლებლობის ფანჯარა ადვოკატირებისათვის

ჩატარებულ ინტერვიუებზე დაყრდნობით, არსებული სტატუს-კვო შეფასდა როგორც შესაძლებლობა დაინტერესებული მხარეებისთვის, მხარი დაუჭირონ ქალების მიერ მართული ბიზნესების მდგრადობის გაძლიერებას ორი სხვადასხვა მიმართულებით ადვოკატირებისთვის. პირველ რიგში, COVID-19-მა გაზარდა საქართველოში აგროტურიზმის შესახებ ახალი საკანონმდებლო ინიციატივის მიღების მნიშვნელობა. აგროტურიზმის შესახებ კანონპროექტი, რომელიც 2019 წლის ოქტომბერში შემუშავდა, შეღავათიან პირობებს (მათ შორის საშემოსავლო და დამატებული ღირებულების გადასახადებზე) აწესებს იმ მცირე და საშუალო ბიზნესისთვის, რომელიც კლასიფიცირდება აგროტურისტულ ობიექტად და იყენებს ადგილობრივ სასოფლო-სამეურნეო ნაწარმს თავის საქმიანობაში. ამრიგად, კანონმდებლობა ქმნის ხელშემწყობ გარემოს იმ ბიზნესებისთვის, რომლებიც საქმიანობენ სტუმარმასპინძლობის, ტურიზმისა და სოფლის მეურნეობის ღირებულებათა ჯაჭვებში და უქმნის მათ შესაძლებლობას, აიმაღლონ ლიკვიდურობა და გადარჩენის შანსი COVID-19-ის შემდგომ პერიოდში²⁴. დამატებით, შესაბამისმა დაინტერესებულმა მხარეებმა შესაძლოა გამოიყენონ პოსტ-პანდემიური პერიოდი, რომ მხარი დაუჭირონ ახალი ბიზნესკლასტერების შექმნას. ეკონომიკური კრიზისების მიმართ ქალების მიერ მართული მცირე და საშუალო ბიზნესების მდგრადობის ზრდის პროცესში კლასტერების ჩამოყალიბება პრიორიტეტულ სექტორებში ხელს შეუწყობს ქალთა ბიზნესების კონკურენტული უპირატესობის, ცოდნაზე ხელმისაწვდომობისა და ინფორმაციული რესურსის ზრდას.

²⁴ იხილეთ მეტი ინფორმაცია [აგროტურიზმის კანონპროექტის](#) შესახებ.

რეკომენდაციები – სტრატეგიები მცირე და საშუალო ბიზნესების მდგრადობის უზრუნველსაყოფად

რომ შევაჯამოთ, ქალთა ბიზნესებისთვის პანდემიამ მრავალი გამოწვევა წარმოშვა. ჩვენი შეფასებით, ასეთი ბიზნესების დაახლოებით 17% პანდემიამ მნიშვნელოვნად შეაფერხა, ვინაიდან ისინი ოპერირებდნენ იმ სექტორებში, რომლებიც პანდემიისას ყველაზე მეტად დაზარალდნენ, ხოლო 78%-ზე პანდემიას შედარებით მცირე უარყოფითი ეკონომიკური ზეგავლენა ჰქონდა. COVID-19-ის არათანაბარი გავლენა ქართველ მეწარმე ქალებზე კიდევ უფრო ნათელია, თუ გავითვალისწინებთ იმ დამატებით დატვირთვას, რომელიც პანდემიამ შეუქმნა ქალ მეწარმეებს. ლოქდაუნმა გაამძაფრა ქალების მოწყვლადობა კრიზისის მიმართ და მათი ჩართულობა არაანაზღაურებად საშინაო შრომაში გაზარდა. დისტანციურ სამუშაო რეჟიმზე გადასვლამ კიდევ უფრო შეუზღუდა ზოგიერთ მეწარმე ქალს ონლაინ რესურსების გამოყენება ოჯახური ძალადობის შემთხვევების ზრდისა და ქალების დაბალი ციფრული წიგნიერებიდან გამომდინარე. ამასთანავე, ქალების მიერ მართული ბიზნესების კრიზისამდე არსებული დაბალი ლიკვიდურობის პრობლემა კიდევ უფრო გამწვავდა საქართველოში შემოდებული შეზღუდვების ფონზე.

გამოწვევების პარალელურად, პანდემიამ შესამჩნევი პერსპექტივები შექმნა ქალი მეწარმეებისთვის. პირველი რიგში, პროცესების გაციფრულება შეფასდა როგორც მეწარმე ქალებისთვის ხელსაყრელი უპირატესობა. გამოკითხულმა ექსპერტებმა ხაზი გაუსვეს, რომ ქართველი მეწარმე ქალები მოწადინებულნი არიან თავიანთი ბიზნესების გაციფრულებისა და ონლაინ საგანმანათლებლო შესაძლებლობების უფრო ხშირი გამოყენებისკენ, თუკი მათ გააჩნიათ შესაბამისი ცოდნა და აქვთ წვდომა ციფრულ ინფრასტრუქტურაზე. გარდა ამისა, საქართველოს მთავრობის მიერ შემუშავებულმა ეკონომიკური სტიმულირების პაკეტმა, განსაკუთრებით კი პროგრამა „აწარმოე საქართველოში“ გათვალისწინებულმა ცვლილებებმა შესაძლოა გაზარდოს ქალი მეწარმეების ფინანსური მდგრადობა, თუკი ქალი მეწარმეები საკმარისად ინფორმირებულნი იქნებიან მხარდაჭერის ასეთი შესაძლებლობების შესახებ. ამავდროულად, პანდემია შეიძლება ჩაითვალოს როგორც შესაფერისი დრო ადვოკატირების მცდელობების კონსოლიდაციისთვის, რათა ქალების მიერ მართული მცირე და საშუალო ბიზნესის საჭიროებები უკეთესად წარმოჩინდეს სახელმწიფო დონეზე.

ჩვენს ანალიზზე დაყრდნობით, ქვემოთ მოცემულია ზოგადი და მიზნობრივი რეკომენდაციები შესაბამისი დაინტერესებული მხარეებისთვის. აღსანიშნავია, რომ რეკომენდაციები და თავად მოცემული დოკუმენტი ძირითადად ფოკუსირებულია ქალ მეწარმეებზე ლოქდაუნის პირველი ტალღის ზემოქმედების შეფასებით. ამჟამად, საქართველოში შეზღუდვების ახალი ტალღის შემოდების შემდეგ, საჭიროა დამატებითი კვლევის ჩატარება ბიზნესების მომავალი საჭიროებების შესასწავლად.

ზოგადი რეკომენდაციები

- მნიშვნელოვანია, სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციებმა მხარი დაუჭირონ მცირე და საშუალო ბიზნესების მიერ ელექტრონული კომერციის პლატფორმების გამოყენებას, რათა გაიზარდოს ბიზნესების მდგრადობა სამომავლო ნეგატიური ეკონომიკური შოკების მიმართ. იმავე მიზეზით, მნიშვნელოვანია მეწარმე ქალების, განსაკუთრებით კი სოფლად მცხოვრები ქალების ციფრული წიგნიერების დონის გაზრდა მეწარმეობის მხარდაჭერის პროგრამებში ციფრული წიგნიერების კომპონენტების ინტეგრირების გზით. ამასთან, არსებითია, რომ ამ ნაბიჯების გადადგამდე დაინტერესებულმა მხარეებმა განახორციელონ ბიზნესების გაციფრულების პოტენციალის სიღრმისეული შეფასება.
- მნიშვნელოვანია, სახელმწიფო და არასამთავრობო ორგანიზაციებმა უკეთესად უზრუნველყონ მათი ძალისხმევის კოორდინაცია და გამოიყენონ ჰოლისტიკური მიდგომა რესურსების განაწილების პროცესში. სამეწარმეო საქმიანობის ხელშესაწყობად, მჭიდრო ინტეგრაციას შეუძლია უფრო ეფექტური შედეგების მოტანა.
- ჩვენ, ასევე, რეკომენდაციას ვუწევთ სახელმწიფოსა და არასამთავრობო ორგანიზაციებს, განამტკიცონ თავიანთი ძალისხმევა ქალთა მეწარმეობის ადვოკატირების ჯგუფების გასაძლიერებლად და ხელი შეუწყონ ადვოკატირების ახალი ინიციატივების ჩამოყალიბებას. ეს გულისხმობს ქალთა მეწარმეობის ადვოკატირების ჯგუფების ჩართულობის გაძლიერებას პოლიტიკის შემუშავებაში, მათ შორის სამომავლო ანტიკრიზისული გეგმის შემუშავების პროცესში. დონორი ორგანიზაციების შემთხვევაში, მნიშვნელოვანია სათემო დონეზე უფრო მეტი ისეთი ადვოკატირების ინიციატივის მხარდაჭერა, რომელსაც აქვს პოტენციალი, უკეთესად წარმოადგინოს ქალ მეწარმეთა საჭიროებები სამთავრობო დონეზე.

მიზნობრივი რეკომენდაციები

საქართველოს მთავრობას:

- მნიშვნელოვანია, ქალი მეწარმეების წინაშე მდგარი გამოწვევების საფუძვლიანი შესწავლისთვის ჩატარდეს COVID-19-ის გენდერული ზეგავლენის ანალიზი. საჭიროა გენდერული ზემოქმედების შეფასება მეწარმეობის მხარდაჭერის არსებული შესაძლებლობების, მათ შორის, მთავრობის მიერ განხორციელებული ანტიკრიზისული სტრატეგიის მიმართულებითაც. ამგვარი მიდგომა უკეთ დაანახებს გადაწყვეტილების მიმღებ პირებს, თუ როგორ გაუმკლავდნენ ქალების მიერ მართული მცირე და საშუალო ბიზნესების წინაშე არსებულ პანდემიით განპირობებულ ეკონომიკურ და სოციალურ გამოწვევებს.
- არსებითია ადგილობრივი მუნიციპალიტეტების მეშვეობით სახელმწიფო დახმარების პროგრამების შესახებ ცნობიერების ამაღლება. კვლევამ აჩვენა, რომ ზოგიერთი ქალი, განსაკუთრებით კი სოფლად მცხოვრები, შესაძლოა არ იცოს ინფორმირებული მთავრობის მიერ მეწარმეობისთვის შეთავაზებული პროგრამების შესახებ. ნეგატიური ეკონომიკური შოკები და უმუშევრობის დონის ზრდა ასტიმულირებს საჭიროებებზე დაფუძნებული

სამეწარმეო აქტივობებს. ამრიგად, მეწარმეობის მხარდაჭერის არსებული შესაძლებლობების შესახებ ცნობადობის ამაღლება არსებითი სარგებლის მომტანი იქნება.

დონორ ორგანიზაციებს:

- რეკომენდირებულია ქალთა ბიზნესებისათვის ხელმისაწვდომი ინდივიდუალური ბიზნესკონსულტაციების სერვისის დანერგვა/გაგრძელება. ბიზნესსაქმიანობების ადაპტირებასა და გადაწყობას აქვს განსაკუთრებული მნიშვნელობა პანდემიისა და მასთან დაკავშირებული შეზღუდვების ფონზე. ამკარაა, რომ ზოგიერთ მეწარმე ქალს აქვს ინდივიდუალური გადარჩენის სტრატეგიები. ამის მიუხედავად, ბევრ მათგანს კვლავ აკლია ბიზნესსაქმიანობის გაგრძელების მოტივაცია.
- სასურველია პრიორიტეტულ სექტორებში უფრო მეტი ბიზნესკლასტერის ფორმირების წახალისება. ქალთა ბიზნესების მდგრადობის ზრდის პროცესში ახალი ბიზნესკლასტერების ჩამოყალიბება ქალი მეწარმეების კონკურენტულ უპირატესობას მნიშვნელოვნად გაზრდის.

ქალ მეწარმეებს:

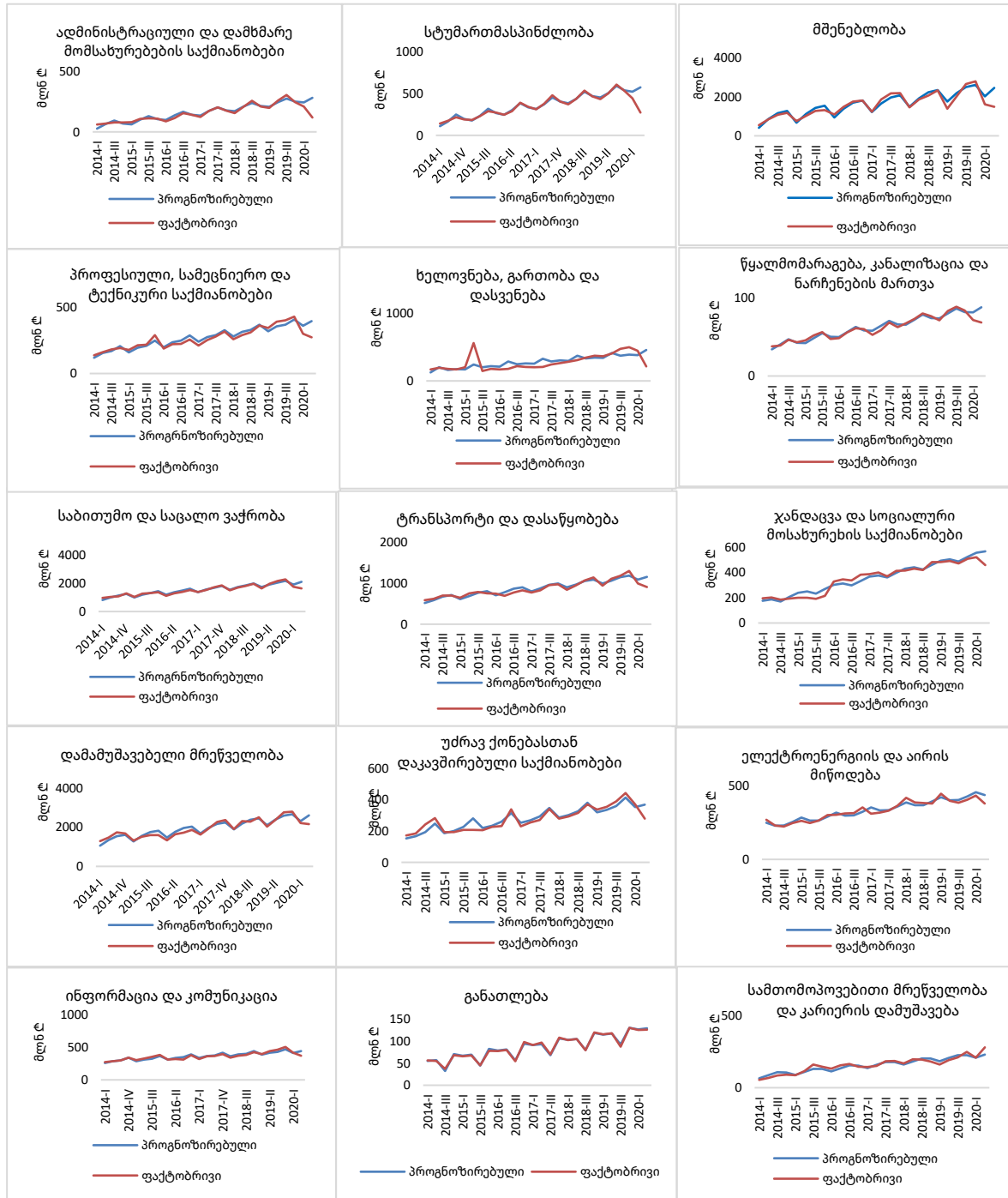
- მნიშვნელოვანია დაკავშირებულ სექტორებში მეწარმეთაშორისი კავშირების გაძლიერება. სათემო დონეზე არსებითია სექტორული კონსოლიდაციის სტრატეგიის შემუშავება მიწოდების ჯაჭვისა და გაყიდვების სამომავლო შეფერხების მიმართ მდგრადობის გაზრდის მიზნით; გამოკითხულმა ექსპერტებმა ხაზი გაუსვეს, რომ ასეთი კავშირები დადებით როლს თამაშობს ქალი მეწარმეების კონკურენტუნარიანობის ზრდაში კრიზისულ პერიოდში.
- რეკომენდირებულია მეწარმეთა საჭიროებების უფრო მეტად გათვალისწინების ადვოკატირება სახელმწიფო დონეზე, რათა მომავალში მეწარმეობის მხარდაჭერის სახელმწიფო პროგრამები, უფრო მეტად იყოს გენდერულად დაბალანსებული და თანაბრად უპასუხოს როგორც ქალი, ისე კაცი მეწარმეების საჭიროებებს.

დანართი 1

გამოკითხული ექსპერტების სია	
ნათია კაცია ელისო ცხადაია	ქეა საერთაშორისო კავკასიაში (CARE International South Caucasus)
ანა ფაშალიშვილი ეკატერინე ვაჩნაძე	გაეროს ქალთა ორგანიზაცია (UN Women)
თეონა ბაბუნაშვილი	აწარმოე საქართველოში
ნინო ელიზბარაშვილი	საქართველოს ასოციაცია „ქალი და ბიზნესი“ (GAWB)
ნათია ნინიკულაშვილი	საქართველოს ფერმერთა ასოციაცია (GFA)
ნატა ბექაური	კახეთის რეგიონული განვითარების ფონდი (KRDF)
მარიამ ქობალაია	ENPARD მესტია
მაია ქობალაია	ფონდი კრისტალი – YES Georgia

დანართი 2

საქართველოს ბიზნესსექტორის გამოშვების საპროგნოზო და ფაქტობრივი მაჩვენებლები

ISET

International School of Economics at TSU
Policy Institute

ISET-ის კვლევითი ინსტიტუტი

ISET-ის კვლევითი ინსტიტუტი არის ეკონომიკის წამყვანი და დამოუკიდებელი კვლევითი ცენტრი საქართველოსა და სამხრეთ კავკასიის მასშტაბით. ინსტიტუტის საქმიანობის საგანს წარმოადგენს როგორც კვლევითი და საკონსულტაციო საქმიანობა, ისე ტრენინგებისა და დისკუსიების ორგანიზება საჯარო პოლიტიკის ირგვლივ. ISET-ის კვლევით ინსტიტუტსა და თსუ ეკონომიკის საერთაშორისო სკოლას (ISET) შორის არსებული მჭიდრო კავშირი უზრუნველყოფს ორივე ორგანიზაციის ინტელექტუალურ-ფინანსურ მდგრადობას. ინსტიტუტის მიზანია, საქართველოსა და რეგიონის მასშტაბით წვლილი შეიტანოს ეკონომიკის, განათლების, დემოკრატიული მმართველობისა და სამოქალაქო საზოგადოების განვითარებაში.

CARE კავკასია

CARE კავკასიის მისიაა, შეამციროს სოციალური უთანასწორობა და სიღარიბე სოფლად და ხელი შეუწყოს მდგრად განვითარებასა და უსაფრთხოებას სამხრეთ კავკასიის რეგიონში. CARE მუშაობს ღარიბ თემებში მცხოვრებ ადამიანებთან, განსაკუთრებით ქალებთან, ახალგაზრდებთან, კონფლიქტით დაზარალებულ ჯგუფებსა და შორეულ და რთულად მისადგომ ადგილებში მცხოვრებ მოსახლეობასთან, რადგან ჩვენ ვიცით, რომ შეუძლებელია დავძლიოთ სიღარიბე და სოციალური უთანასწორობა, სანამ ყველა ადამიანს არ ექნება თანაბარი უფლებები და შესაძლებლობები.

ISET-ის კვლევითი ინსტიტუტი

www.iset-pi.ge

iset-pi@iset.ge

+995 322 507 177